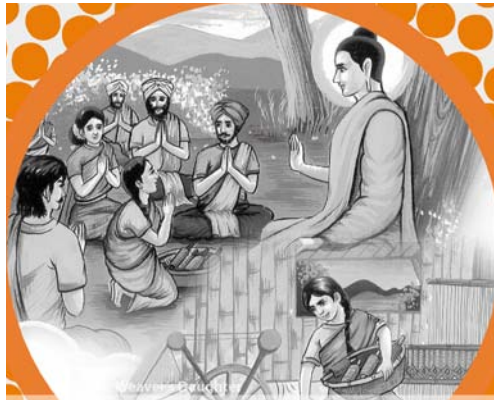

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

คู่มือ ประโยค ป.ธ. ๓
อรรถกถาธรรมบท ภาค ๖
แปลโดยพญ์ญชนะ

โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปีงบประมาณ ๒๕๕๖

คู่มือ ประโยค ป.ธ. ๓ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๖ แปลโดยพยัญชนะ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

คณะบรรณาธิการ : พระมหาสุทัศน์ ตีสรวาที่ นายสุชนา ศิริธรรมกร
คณะบรรณาการ : พระมหาสุรศักดิ์ ธีรวโส พระมหานพดล เตชธมโม
นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสุชนา ศิริธรรมกร
นายมนัส จอดพิมาย นายสินชัย วงษ์จำนงค์
นายชำนาญ เกิดช่อ นายสมบุญรณ์ เฟ่งพิศ

ออกแบบปก : นางจุฬารัตน์ วิชาชาติ

จัดรูปเล่ม : นายสมบุญรณ์ เฟ่งพิศ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มีนาคม ๒๕๕๘

พิสูจน์อักษร : นายสุชนา ศิริธรรมกร นายอักษรวิชัย โนมศรี นายสุภูฐาน สุดาจันทร์

จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้ามการลอกเลียน
ไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

พระพุทฺธโฆษาจารย์.

คู่มือ ประโยค ป.ธ. 3 อรรถกถาธรรมบท ภาค 6 แปลโดยพยัญชนะ.-- พระนครศรีอยุธยา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558.

298 หน้า.

1. ธรรมบท--อรรถกถา. I. จุฬารัตน์ วิชาชาติ, ผู้วาดภาพประกอบ. II. ชื่อเรื่อง.

294.318202

ISBN 978-616-300-145-0

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐ โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑-๑๗ ถนนมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓ โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๕๖๒๓

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อ การศึกษาพระปริยัติธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๒ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชน ทุกระดับ

โครงการนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ของมหาวิทยาลัย ช่วยกันพัฒนาเนื้อหาคู่มือประกอบการเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตั้งแต่หลักสูตรชั้นประโยค ๑-๒ ถึง ประโยค ป.๓.๔ ให้มีเนื้อหาสาระ ถูกต้อง เป็นที่ยอมรับของพระภิกษุสามเณร ตลอดถึงผู้ที่สนใจทั่วไป

หนังสือ คู่มือประโยค ป.๓.๓ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๖ แปลโดยพยัญชนะ เล่มนี้ แปลมาจากอรรถกถาธรรมบทภาษาบาลีภาค ๖ ซึ่งเป็นผลงานของพระ พุทธโฆสจารย์ นักปราชญ์ชาวอินเดีย ผู้มีชื่อเสียงกึกก้อง เดินทางไปสิงหล(เกาะลังกา) เพื่อแปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี เมื่อ พ.ศ. ๙๖๐ ซึ่งต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ชำระขึ้นในเมืองแรก และแบ่งอรรถกถาภาษาบาลีเป็นภาค ตั้งแต่ภาค ๑ ถึง ภาค ๘ สำหรับคู่มือ ประโยค ป.๓.๓ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๖ แปลโดยพยัญชนะ เล่มนี้ เป็นจำนวนการแปล อรรถกถา ซึ่งเป็นหลักสูตรวิชาแปลมคธเป็นไทย ชั้นประโยค ป.๓.๓ มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ศึกษาเนื้อหาหรือเรื่องราว จำนวน ๖ วรรค คือ อัตตวรรค โลกวรรค พุทธวรรค สุขวรรค ปิยวรรค และโกธวรรค

อัตตวรรค หมวดว่าด้วยตน มี ๑๐ เรื่อง ๑๐ คาถา ในวรรคนี้ เน้นถึงตน คำว่า ตน ในที่นี้หมายถึงผู้กระทำ (สยกัตตา) โดยทั่วไป ไม่ได้หมายถึงอัตตา หรือ

(๔)

อาตมฉัน ในศาสนาพราหมณ์ พระองค์ทรงสอนให้รู้จักรักษาตนด้วยการทำดี ให้รู้จักวางจังหวะของชีวิต การทำหน้าที่ต่อผู้อื่น ไม่ควรทำหน้าที่ของตนให้บกพร่อง ก่อนจะสอนคนอื่น ควรพยายามสอนตนให้ได้ก่อน เพื่อป้องกันความเดือดร้อนที่จะเกิดแก่ตน

โลกวรรค หมวดว่าด้วยโลก มีจำนวน ๑๑ เรื่อง ๑๒ คาถา เน้นถึงโลก คำว่าโลก มีความหมายหลายอย่าง คือ โลกคือหมู่สัตว์ โลกคือแผ่นดิน โลกคือภพนี้และภพหน้า โลกคือชั้น ๕ โลกคือชาวโลก โลกคือวัฏทุกข์ โดยมุ่งหมายให้อยู่ในโลกอย่างไม่ประมาท ไม่ควรเป็นคนรักโลก ให้อยู่อย่างมีคุณธรรม จึงจะมีความสุข และทรงสอนให้เห็นความเป็นจริงของโลก

พุทธรวรรค หมวดว่าด้วยพระพุทธเจ้า มีจำนวน ๙ เรื่อง ๑๘ คาถา ในวรรคนี้ เน้นถึงพระพุทธเจ้า หมายถึงพระพุทธเจ้า พุทธภาวะ และคำสั่งสอน คำว่า พระพุทธเจ้า คือผู้ที่ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยพระองค์เอง และทรงสอนสามารถสอนผู้อื่นให้รู้ตามได้ การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงอุบัติขึ้นยากยิ่งนัก พุทธภาวะ คือคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า เช่นทรงกำจัดกิเลสได้เด็ดขาด มีพระญาณหาที่สุดมิได้ ไม่มีร่องรอย ทรงก้าวล่วงมารและเสนามาร สามารถแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ได้ เช่น ยมกปาฏิหาริย์ ทรงเป็นสรณะอันเกษมสูงสุดของมนุษย์ เพราะทำให้ถึงความหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง และหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ทรงแสดงหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี้คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

สุขวรรค หมวดว่าด้วยความสุข มีจำนวน ๘ เรื่อง ๑๒ คาถา ในวรรคนี้เน้นถึงวิธีสร้างความสุขที่แท้จริงให้แก่ชีวิต คือ ไม่ก่อเวร ไม่ทำตนให้เดือดร้อน กำจัดความกังวล ละความขุ่นและความพ่ายแพ้ แสวงหาความสงบ คบหาพระอริยะอยู่ร่วมกับนักปราชญ์ ไม่คบคนพาล โดยทรงชี้ให้เห็นว่า การแข่งดีมุ่งจะเอาชนะ

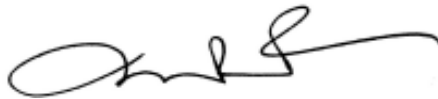
(๕)

ผู้อื่น ทำให้ไม่มีความสุข ก่อให้เกิดภัยเวรและทรงแสดงถึงสิ่งสุดยอดต่างๆ เช่น ยอดแห่งไฟ : ไฟเสมอด้วยราคาไม่มี ยอดแห่งทรัพย์ : ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง

ปิยวรรค หมวดว่าด้วยสิ่งอันเป็นที่รัก มีจำนวน ๙ เรื่อง ๑๒ คาถา คำว่า สิ่งเป็นที่รัก มีความหมาย ๒ นัย คือ ๑. ทางโลก หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมาภรณ์ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หรือหมายถึงกิเลสตัณหา ๒. ทางธรรม หมายถึง บุญกุศล ศีล สมาธิ ปัญญา นิพพาน และทรงสอนวิธีปฏิบัติ ต่อสิ่งอันเป็นที่รัก

โกธวรรค หมวดว่าด้วยความโกรธ มีจำนวน ๘ เรื่อง ๑๔ คาถา เน้นถึงความโกรธ โดยทรงสอนเรื่องความโกรธ โทษแห่งความโกรธ วิธีละความโกรธ ประโยชน์ของการละความโกรธ วิธีละความโกรธ คือให้เห็นว่าเป็นโลกธรรม มีมาทุกยุคทุกสมัย เช่น ความโกรธที่เกิดจากถูกนินทาว่าร้าย คนไม่ถูกนินทาไม่มีในโลก หน้าที่ของเราคือ สรรวมกาย วาจา ใจ ไม่ให้กำเริบ ถ้ามีคนโกรธ ฟังปฏิบัติตามธรรม ด้วยคำว่า บุคคลพึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษา พระปริยัติธรรม คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกคน ที่สละเวลาพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี หนังสือคู่มือ ประโยค ป.ธ.๓ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๖ แปลโดยพยัญชนะ เล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัย สืบไป หวังว่า หนังสือเล่มนี้ จะอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรและผู้ที่มีสนใจสืบไป

(พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่ปรึกษาแม่กองบาลีสนามหลวง

(๖)

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษา พระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๕๒ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา ของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับ ให้ครบถ้วนสมบูรณ์ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนา ให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

หนังสือ คู่มือ ประโยค ป.ธ.๓ อรรถกถาธรรมบท ภาค ๖ แปลโดยพยัญชนะ เล่มนี้ แปลมาจากอรรถกถาธรรมบท ภาษาบาลี ภาค ๖ อันเป็นหลักสูตรวิชาแปลมคธ เป็นไทย ของชั้นประโยค ป.ธ.๓ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ศึกษาเนื้อหาหรือเรื่องราว จำนวน ๖ วรรค คือ อัตตวรรค โลกวรรค พุทธวรรค สุขวรรค ปิยวรรค และโกชวรรค

อัตตวรรค หมวดว่าด้วยตน มีจำนวน ๑๐ เรื่อง ๑๐ คาถา คำว่า ตน ในวรรคนี้ ทรงมุ่งตรัส ในระดับโลกิยะ มุ่งหมายถึงผู้กระทำ(สยกัตตา)โดยทั่วไป เช่น ในเรื่อง โพธิราชกุมาร ข้อความที่ตรัสว่า “ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รัก ... ฟังประดับประคองตนไว้ให้ได้” หมายถึง ถ้าเป็นคฤหัสถ์เมื่อรักตน ก็ควรทำบุญมีทานและศีล เป็นต้น ถ้าเป็นบรรพชิต ก็ควรชวนชวายทำวัตรปฏิบัติ ศึกษาปริยัติและเจริญกัมมัฏฐาน เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. ๖/๕) หรือ เช่น ในเรื่องมารดาของพระกুমารกัสสปเถระ ข้อความที่ตรัสว่า “ตนแลเป็นที่พึ่ง ของตน” หมายถึงตนเองเท่านั้นที่จะสามารถทำกุศลแล้วเข้าถึงสวรรค์ หรือบรรลุมรรคผล ได้ที่พึ่งคืออรรถัตตผลได้ ไม่มีใครอื่นจะทำได้ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. ๖/๑๕)

โลกวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องโลก มีจำนวน ๑๑ เรื่อง ๑๒ คาถา คำว่า โลก ในวรรคนี้ มีความหมายหลายนัย เช่น ในเรื่องภิกษุหนุ่ม โลก หมายถึงโลกคือหมู่มสัตว์ หรือโลกคือแผ่นดิน ในเรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ เรื่องนางจิญจมาณวิกา เรื่องอลิศทาน

และเรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี โลก หมายถึงกาลเวลาคือภพนี้ และ ภาพหน้า ในเรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา ๕๐๐ รูป เรื่องอภัยราชกุมาร เรื่องพระสัมมชชชนเถระ และเรื่องพระอังกุลิมาเถระ โลก หมายถึงโลกคือชั้น ๕ เป็นต้น ในเรื่องธิดานายช่างหูก โลก หมายถึงโลกียมหาชน ในเรื่องภิกษุ ๓๐ รูป โลก หมายถึงโลกคือวัฏฏทุภย์ (ขุ.ธ.อ. ๖/๓๑-๔๒)

พุทธวรรค หมวดว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้า มีจำนวน ๙ เรื่อง ๑๘ คาถา คำว่า พระพุทธเจ้า หมายถึงผู้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวง คือ อริยสัจ ๔ เป็นต้นโดยชอบและด้วยพระองค์เอง ในวรรคนี้ คือ ใน ๔ เรื่องแรกทรงแสดงสภาวะแห่งความเป็นพระพุทธเจ้า คือทรงชนะกิเลสได้ไม่กลับแพ้อีก ทรงปราศจากร่องรอย คือราคะ โทสะ โมหะ ไร้ตัณหา ยินดีในนิพพาน และการที่จะอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในโลกได้นั้น ยากยิ่งกว่า การเกิด การดำรงอยู่ และการฟังธรรมของมนุษย์ ในเรื่องปัญหาของพระอนนทเถระ ทรงแสดงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น ในเรื่อง ภิกษุผู้ไม่ยินดี ทรงแสดงว่า สาวกของพระพุทธเจ้าย่อมยินดีในความสิ้นตัณหา ในเรื่องอัคคิทัตตปุโรหิต ทรงแสดงว่า พระรัตนตรัย คือที่พึ่งอันเกษม ในเรื่องพระอนนทเถระ เรื่องภิกษุหลายรูป และเรื่อง พระเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพล ทรงแสดงว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เป็นบุรุษ อาชาไนยเกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้นย่อมได้รับแต่ความสุข ประสพแต่บุญที่มีอาจจะประมาณได้

สุขวรรค หมวดว่าด้วยความสุข มีจำนวน ๘ เรื่อง ๑๒ คาถา คำว่า ความสุข ในวรรคนี้ หมายถึงความไม่มีเวรต่อกัน ไม่มีความเดือดร้อนเพราะกิเลส การละความติดใจในกามคุณ ๕ ความปราศจากกิเลสเครื่องกังวลคือราคะ โทสะ และโมหะ การอยู่ร่วมกับพระอริยะ และโดยที่สุดหมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. ๖/๑๑๓-๑๒๔) ในวรรคนี้ นอกจากทรงแสดงถึงความสุขโดยสภาวะต่าง ๆ แล้ว ยังทรงแสดง ความทุกข์โดยสภาวะที่ตรงกันข้ามกับความสุขอีกด้วย เช่น การอยู่อย่างมีเวรต่อกัน ความหมกมุ่นในกามคุณ ๕ เป็นต้น

(๘)

ปิยวรรค หมวดว่าด้วยสิ่งเป็นที่รัก มีจำนวน ๙ เรื่อง ๑๒ คาถา คำว่า สิ่งเป็นที่รัก ในวรรคนี้คือ ในเรื่องบรรพชิต ๓ รูป เรื่องกฏุมพีคนใดคนหนึ่ง เรื่องนางวิสาขา และเรื่องเจ้าลิจฉวี สิ่งเป็นที่รัก หมายถึงปิยารมณ์ (อารมณ์ที่น่ารัก) ได้แก่ กามคุณ ๕ (ขุ.ธ.อ. ๖/๑๓๐-๑๓๕) เรื่องอนิตติคันทกumar สิ่งเป็นที่รัก หมายถึง วัตถุกาม และกิเลสกาม (ขุ.ธ.อ. ๖/๑๓๘) เรื่องพรหมณ์คนใดคนหนึ่ง หมายถึง ตัณหาทั้ง ๖ เรื่องแรก ดังกล่าวมา ทรงแสดงว่า สิ่งเป็นที่รักเป็นเหตุให้เกิดความโศกและภัยต่าง ๆ ผู้ปราศจากสิ่งเป็นที่รัก ย่อมไม่มีความโศกและภัย ส่วน ๓ เรื่อง สุดท้าย คือ เรื่องเด็กน้อย ๕๐๐ คน เรื่องพระอนาคามีเถระ และเรื่องนายหนนทียะ สิ่งเป็นที่รัก หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ สัมมาทัสสนะ โลกุตตรธรรม ๙ อริยสัจ ๔ ศีล สมาธิ ปัญญา นิพพาน และบุญกุศลที่เคยสั่งสมไว้

โกธวรรค หมวดว่าด้วยความโกรธ มีจำนวน ๘ เรื่อง ๑๔ คาถา คำว่า โกรธ หมายถึงความขุ่นเคืองใจอย่างรุนแรง ไม่พอใจอย่างรุนแรง ในวรรคนี้ทรงแสดงให้เห็นโทษแห่งความโกรธคือ ความทุกข์ ประโยชน์ของการละความโกรธคือความสุข และวิธีละความโกรธ เช่น ในเรื่องนางอุตตราอุบาสิกา ทรงแสดงว่า ฟังชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ หรือในเรื่องอตุลอุบาสก ทรงแสดงว่า โลกธรรมคือสิ่งประจำโลก มีมานานแล้ว มีชีพังมี ทรงสอนให้รู้จักทำใจไม่ให้โกรธว่า ในโลกนี้ คนไม่ถูกนินทา ไม่มี และในเรื่องพระฉัพคิย ทรงสอนให้สำรวมกาย วาจา และใจ มิให้กำเริบ มีศีล มั่นคง ดำรงชีวิตให้ปราศจากข้อตำหนิ (ขุ.ธ.อ. ๖/๑๗๔)

คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ภาค ๖ แปลโดยพยัญชนะหวังว่า หนังสือเล่มนี้ยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้

คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ภาค ๖ แปลโดยพยัญชนะ

มีนาคม ๒๕๕๘

คณะกรรมการดำเนินงาน
โครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

<p style="text-align: center;">คณะกรรมการดำเนินงาน</p> <p>ที่ปรึกษา พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.</p> <p>ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร.</p> <p>รองประธานกรรมการ พระมหาเจิม สุวโจ</p> <p>กรรมการ พระสิริชัยโสภณ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร พระมหาสุทัศน์ ตีสฺสรวาทิ พระมหาสุเทพ สุภนฺตฺติโต พระมหาศรีทนต์ สมจาโร พระมหาวิระพงษ์ วีรวโรโส พระสุทิน เขมวโรโส พระมหาบูรณะ ชาติเมธโร, ดร. พระมหาสมเดช ตปสีโล นายเกษม แสงนันท นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสินชัย วงษ์จำนงค์</p> <p>กรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริชัยภูม</p> <p>กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ นายชำนาญ เกิดช่อ นายอักษรวิชัย โฉมศรี นายสมบูรณ เฟงพิศ</p>	<p style="text-align: center;">คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหา “อรรถกถาธรรมบทภาค ๖”</p> <p>ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบสำนวนการแปล อรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร</p> <p>คณะบรรณธิการ พระมหาสุทัศน์ ตีสฺสรวาทิ นายสุชญา ศิริชัยภูม</p> <p>คณะบรรณกรแปลเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท พระมหาสุรศักดิ์ ธีรวโรโส พระมหานพดล เตชธมฺโม นายสนธิญาณ รักษาภักดี นายสุชญา ศิริชัยภูม นายมนัส จอดพิมาย นายสินชัย วงษ์จำนงค์ นายชำนาญ เกิดช่อ นายสมบูรณ เฟงพิศ</p> <p>พิสูจน์อักษร พระมหาหิตติ อนฺนภทฺโท นายสุชญา ศิริชัยภูม นายสุภฐาน สุตาจันทร</p> <p>พิมพ์/จัดรูปเล่ม นายสมบูรณ เฟงพิศ</p> <p>ออกแบบปก นางสาวจุฬารัตน์ วิชานาติ</p> <p>ภาพประกอบ นางสาวกวีรญา มีมุข</p>
--	--

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๖)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษา พระปริยัติธรรม	(๙)
สารบัญ	(๑๑)
๑๒. อັตตวັคคฺวรรณนา	๑
๑. เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ (๑๒๗)	๑
๒. เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าอุปนันทะผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะ (๑๒๘)	๙
๓. เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าติสสะผู้ประกอบแล้วในความเพียร (๑๒๙)	๑๔
๔. เรื่องแห่งมารดาของพระเถระชื่อว่ากุมารกัสสปะ (๑๓๐)	๑๗
๕. เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล (๑๓๑)	๒๔
๖. เรื่องแห่งพระเทวทัต (๑๓๒)	๒๘
๗. เรื่องตะเกียกตะกายเพื่ออันทำลายซึ่งสังข์ (๑๓๓)	๓๑
๘. เรื่องพระเถระชื่อว่ากาละ (๑๓๔)	๓๔
๙. เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่าจุลลกาล (๑๓๕)	๓๗
๑๐. เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าอັตตทัตถะ (๑๓๖)	๔๐
๑๓. โลกวັคคฺวรรณนา	๔๓
๑. เรื่องแห่งภิกษุหนุ่ม (๑๓๗)	๔๓
๒. เรื่องแห่งพระราชาพระนามว่าสุทโธทนะ (๑๓๘)	๔๗
๓. เรื่องแห่งภิกษุผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้ง (๑๓๙)	๕๑
๔. เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าอภัย (๑๔๐)	๕๓

(๑๒)

๕. เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าสัมมชชนะ (๑๔๑)	๕๖
๖. เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าองคุลีมาล (๑๔๒)	๕๙
๗. เรื่องแห่งธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหุก (๑๔๓)	๖๑
๘. เรื่องแห่งภิกษุ ๓๐ รูป (๑๔๔)	๖๙
๙. เรื่องแห่งนางจิญจมาณวิกา (๑๔๕)	๗๑
๑๐. เรื่องแห่งทานอันไม่มีทานอื่นแซ่กับ (๑๔๖)	๗๙
๑๑. เรื่องแห่งบุตรของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะชื่อว่ากาละ (๑๔๗)	๘๘

๑๔. พุทธวัคควรรณา

๙๓

๑. เรื่องแห่งธิดาแห่งมาร (๑๔๘)	๙๓
๒. เรื่องแห่งปาฏิหาริย์อันเป็นคู่ (๑๔๙)	๑๐๒
๓. เรื่องแห่งนาคราชชื่อว่าเอรภัต (๑๕๐)	๑๔๔
๔. เรื่องแห่งปัญหาของพระเถระชื่อว่าอานนท์ (๑๕๑)	๑๕๓
๕. เรื่องแห่งภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว (๑๕๒)	๑๕๘
๖. เรื่องแห่งบุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัตตะ (๑๕๓)	๑๖๓
๗. เรื่องแห่งปัญหาของพระเถระชื่อว่าอานนท์ (๑๕๔)	๑๗๒
๘. เรื่องแห่งภิกษุผู้มากพร้อม (๑๕๕)	๑๗๔
๙. เรื่องแห่งพระเจดีย์อันเป็นวิหารแห่งทอง ของพระศัพทพระนามว่ากัสสปะ (๑๕๖)	๑๗๗

๑๕. สุขวัคควรรณา

๑๘๓

๑. เรื่องแห่งอันยังความทะเลาะแห่งพระญาติทั้งหลาย ให้เข้าไปสงบระงับ (๑๕๗)	๑๘๓
๒. เรื่องแห่งมาร (๑๕๘)	๑๘๘
๓. เรื่องแห่งความทรงปราศัยแห่งพระราชพาพระนามว่าโกศล (๑๕๙)	๑๙๐

(๑๓)

๔. เรื่องแห่งเด็กหญิงในตระกูลคนใดคนหนึ่ง (๑๖๐) ๑๙๒
๕. เรื่องแห่งอุบาสกคนใดคนหนึ่ง (๑๖๑) ๑๙๔
๖. เรื่องแห่งพระราชอาชญากรรมว่าปเสนทิโกศล (๑๖๒) ๑๙๘
๗. เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าติสสะ (๑๖๓) ๒๐๓
๘. เรื่องแห่งท้าวสักกะ (๑๖๔) ๒๐๖

๑๖. ปิยวัคคกรรมนา

๒๑๓

๑. เรื่องแห่งบรรพชิต ๓ รูป (๑๖๕) ๒๑๓
๒. เรื่องแห่งกุกุมพีคนใดคนหนึ่ง (๑๖๖) ๒๑๔
๓. เรื่องแห่งอุบาสิกาชื่อว่าวิสาขา (๑๖๗) ๒๒๒
๔. เรื่องแห่งเจ้าลิจฉวี (๑๖๘) ๒๒๔
๕. เรื่องแห่งกุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ (๑๖๙) ๒๒๖
๖. เรื่องแห่งพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (๑๗๐) ๒๓๑
๗. เรื่องแห่งเด็กที่มีรอยเท้าเป็นประมาณ (๑๗๑) ๒๓๕
๘. เรื่องแห่งพระเถระผู้อนาคามี (๑๗๒) ๒๓๘
๙. เรื่องแห่งนายหน้ทียะ (๑๗๓) ๒๔๑

๑๗. โภทวัคคกรรมนา

๒๗๔

๑. เรื่องแห่งเจ้าหญิงพระนามว่าโรหิณี (๑๗๔) ๒๔๗
๒. เรื่องแห่งภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (๑๗๕) ๒๕๕
๓. เรื่องแห่งอุบาสิกาชื่อว่าอุตตตรา (๑๗๖) ๒๕๗
๔. เรื่องแห่งปัญหาของพระเถระชื่อว่าโมคคัลลานะ (๑๗๗) ๒๗๒
๕. เรื่องแห่งปัญหาอันภิกษุ ท. ทูลถามแล้ว (๑๗๘) ๒๗๖
๖. เรื่องแห่งทาสีชื่อว่าปุนณนา (๑๗๙) ๒๘๒
๗. เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่าอตุลละ (๑๘๐) ๒๘๗
๘. เรื่องแห่งภิกษุผู้หนีบเนื่องแล้วในพวก ๖ (๑๘๑) ๒๙๓

(๑๔)

ภาคผนวก

	๒๕๗
๑. หลักสูตรประโยคบาลีสัทนามหลวง	๒๕๗
๒. เคล็ดลับการสอบผ่าน	๒๕๙
คณะบรรณาธิการผู้ตรวจสอบสำนวนการแปลอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๓๐๐
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบสำนวนการแปลอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๓๐๐
คณะบรรณาธิการแปลพัฒนาเนื้อหาอรรถกถาธรรมบท ๘ ภาค	๓๐๑

๑๒. อัตตวิคควัณณนา

๑๒. อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยตน อันข้าพเจ้า จะกล่าว ฯ

๑. อ.เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ อันข้าพเจ้า จะกล่าว ฯ (๑๒๗)

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในแควสกฟ้าวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ^๑ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ มีคำวา อุตตทานญเจ ดังนี้ เป็นต้น ฯ

(ประวัติการก่อสร้างโกณฑปราสาท)

ได้ยินว่า อ.พระราชกุมารพระนามว่าโพธินั้น ยังนายช่างให้กระทำแล้ว ซึ่งปราสาทชื่อว่าโกณฑระ อันมีรูปไม่เช่นกับ ด้วยปราสาท ท. เหล่าอื่น บนพื้นแห่งแผ่นดิน อันราวจะว่าลอยอยู่ในอากาศ ตรัสถามแล้ว ซึ่งนายช่าง ว่า อ.ปราสาทอันมีอย่างนี้เป็นรูป เป็นปราสาทอันท่านเคยกระทำแล้ว ในที่แม่อื่น ย่อมเป็นหรือหรือว่า อ.คิลปะนี้ เป็นคิลปะครั้งแรก ของท่านนั้นเทียว ย่อมเป็น ดังนี้ ฯ ครั้นเมื่อคำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ อ.คิลปะนี้ เป็นคิลปะครั้งแรกนั้นเทียว ย่อมเป็น ดังนี้ อันนายช่าง กราบทูลแล้ว อ.พระราชกุมารพระนามว่าโพธินั้น ทรงดำริแล้ว ว่า ถ้าว่า อ.นายช่างนี้ จักกระทำ ซึ่งปราสาท อันมีอย่างนี้เป็นรูป แก่บุคคลแม่อื่นไชรั อ.ปราสาท นี้ เป็นปราสาทไม่น่าอัศจรรย์ จักเป็น อ.อันอันเรา ยังนายช่างนี้ ให้ตายหรือ หรือว่า อ.อันอันเรา ตัดซึ่งมือและเท้า ท. ของนายช่างนั้น หรือว่า อ.อันอันเรา ยังบุคคลให้ควัก ซึ่งนัยน์ตา ท. ของนายช่างนั้น ย่อมควร อ.นายช่างจักไม่กระทำ ซึ่งปราสาท แก่บุคคลอื่น ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ ฯ อ.พระราชกุมาร

^๑ โพธิราชกุมาร เป็นโอรสของพระเจ้าอุเทน

พระนามว่าโพธิ์นั้น ทรงบอกแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น แก่มาณพ ผู้เป็นบุตร
 ของลัญจิวัก ผู้เป็นสหายอันเป็นที่รัก ของพระองค์ ฯ อ.มาณพนั้น คิดแล้ว ว่า
 อ.พระราชกุมารนั้น ยังนายช่าง จักให้จับหาย โดยมีความสงสัยออกแล้ว อ.บุคคล
 ผู้มีศิลปะ เป็นผู้หาคำมาได้ ย่อมเป็น ครั้นเมื่อเรา มีอยู่ อ.นายช่าง จงอย่า
 จับหาย อ.เรา จักให้ ซึ่งสัญญา แก่นายช่างนั้น ดังนี้ ฯ อ.มาณพนั้น เข้าไปหาแล้ว
 ซึ่งนายช่างนั้น ถามแล้ว ว่า อ.การงาน ของท่าน ในปราสาท สำเร็จแล้วหรือ หรือว่า
 อ.การงาน ของท่าน ในปราสาท สำเร็จแล้ว ทาไม่ได้ ดังนี้ ครั้นเมื่อคำว่า อ.การงาน
 ของข้าพเจ้า ในปราสาท สำเร็จแล้ว ดังนี้ อันนายช่าง กล่าวแล้ว กล่าวแล้ว ว่า
 อ.พระราชกุมาร เป็นผู้ใคร่เพื่ออันยังท่าน ให้จับหาย ย่อมเป็น เพราะเหตุนี้
 อ.ท่าน พึงรักษา ซึ่งตน ดังนี้ ฯ อ.นายช่าง กล่าวแล้ว ว่า ข้าแต่ นาย อ.กรรม
 อันเจริญ อันท่าน ผู้บอกอยู่ แก่ข้าพเจ้า กระทำแล้ว อ.ข้าพเจ้า จักรู้ ซึ่งกรรม
 อันอันข้าพเจ้า พึงกระทำ ในเรื่องนี้ ดังนี้ ผู้อันพระราชกุมาร ตรัสถามแล้ว ว่า
 แน่สหายผู้มีฐานะอันเสมอ อ.การงาน ของท่าน ในปราสาท ของเรา ท. สำเร็จแล้ว
 หรือ ดังนี้ กราบทูลแล้ว ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ อ.การงาน ของข้าพระองค์
 ไม่สำเร็จแล้ว ก่อน อ.การงาน อันมาก เหลือลงแล้ว ดังนี้ ฯ อ.พระราชกุมาร
 ตรัสถามแล้ว ว่า ชื่อ อ.การงาน อะไร เหลือลงแล้ว ดังนี้ ฯ อ.นายช่าง กราบทูล
 แล้ว ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ อ.ข้าพระองค์ จักกราบทูล ในภายหลัง
 อ.พระองค์ ท. ขอจงยังบุคคล ให้นำมา ซึ่งไม้ ท. ก่อน ดังนี้ ฯ อ.พระราชกุมาร
 ตรัสถามแล้ว ว่า อ.เรา ยังบุคคล จะให้นำมา ชื่อซึ่งไม้ ท. อย่างไร ดังนี้ ฯ
 อ.นายช่าง กราบทูลแล้ว ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ อ.พระองค์ ท. ขอจงยัง
 บุคคล ให้นำมา ซึ่งไม้อันแห้ง ท. อันมีแก่นออกแล้ว ดังนี้ ฯ อ.พระราชกุมารนั้น
 ทรงยังบุคคลให้นำมาแล้ว ได้พระราชทานแล้ว ฯ

ครั้งนั้น อ.นายช่าง กราบทูลแล้ว กะพระราชกฤษฎีกานั้นว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้สมมุติเทพ อันพระองค์ ท. ไม่พึงเสด็จมา สู่สำนัก ของข้าพระองค์ จำเดิม แต่กาลนี้ เพราะว่า เมื่อข้าพระองค์ กระทำอยู่ ซึ่งการงานอันละเอียด ครั้นเมื่อ การเจรจา กับ ด้วยบุคคลอื่น มีอยู่ อ.ความฟุ้งซ่าน ย่อมมี อนึ่ง อ.ภรรยา ของข้าพระองค์เที่ยว จักนำมา ซึ่งอาหาร ในเวลาแห่งอาหาร ดังนี้ ๑ อ.พระราชกฤษฎีกา ทรงฟังตอบแล้วว่า อ.ดิละ^๑ ดังนี้ ๑ อ.นายช่างแม่นั้น นั่งแล้ว ในห้องน้อย ห้องหนึ่ง ถากแล้ว ซึ่งไม้ ท. เหล่านั้น กระทำแล้ว ซึ่งนกครุฑ อันอันตนประกอบด้วยที่ เป็นที่หนึ่งในภายใน เพื่อบุตรและภรรยา ของตน กล่าวแล้วว่า อ.เธอ ชายแล้ว ซึ่งวัตถุ ทั้งปวง อันมีอยู่ ในเรือน จงถือเอา ซึ่งเงินและทอง ดังนี้ กะภรรยา ในเวลาแห่งอาหาร ๑ แม้อ.พระราชกฤษฎีกา ทรงยังราชบุรุษให้ล้อมรอบแล้ว ซึ่งเรือน ทรงตั้งไว้แล้ว ซึ่งการอารักขา เพื่อต้องการแก่อันไม่ออกไป แห่งนายช่าง ๑ แม้อ.นายช่าง กล่าวแล้ว ว่า ในวันนี้ อ.เธอ พาเอาแล้ว ซึ่งเด็ก ท. แม้ทั้งปวง พึ่งมา ดังนี้ กะภรรยา ในกาลแห่งนก สำเร็จแล้ว ผู้มีอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า อันบริโภคนั้น ยังบุตรและภรรยา ให้นั่งแล้ว ในห้อง แห่งนก ออกแล้ว โดยหน้าต่าง (ช่องอันเป็นที่ตีมกินซึ่งลม) หนีไปแล้ว ๑ อ.นายช่างนั้น เมื่อราชบุรุษ ท. เหล่านั้น คร่ำครวญอยู่นั้นเที่ยว ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ อ.นายช่าง ย่อมหนีไป ดังนี้ ไปแล้ว ข้ามลงแล้ว ในป่าหิมพานต์ สร้างแล้ว ซึ่งเมือง เมืองหนึ่ง เป็นผู้ที่ชื่อว่า กัญฐวาทนราชา ในเมืองนั้น เกิดแล้ว ๑

แม้อ.พระราชกฤษฎีกา ทรงดำริแล้ว ว่า อ.เรา จักกระทำ ซึ่งการฉลองซึ่งปราสาท ดังนี้ ทูลนิมนต์แล้ว ซึ่งพระคาสดา ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการประพรม ด้วยของหอม อันประกอบแล้วด้วยชาติสี ท. (สีชนิด) ในปราสาท ทรงลาดแล้ว ซึ่งแผ่นผ้าน้อย

^๑ หรือ “ตยา วุตตวจน อ.คำอันท่านกล่าวแล้ว สาธุ เป็นคำยังประโยชน์ให้สำเร็จ โหติ ย่อมเป็น”

จำเดิม แต่ธรรณี(ประตุ)ที่หนึ่ง ๆ ได้ยินว่า อ.พระราชกุมารนั้น เป็นผู้ไม่มีบุตร
 ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น อ.พระราชกุมารนั้น ทรงดำริแล้ว ว่า ถ้าว่า อ.เรา จักได้
 ซึ่งบุตรหรือ หรือว่าซึ่งธิดาไซ้ อ.พระคาสดา จักทรงเหยียบ ซึ่งแผ่นผ้าน้อยนี้
 ดังนี้ ทรงลาดแล้ว ๆ อ.พระราชกุมารนั้น ครั้นเมื่อพระคาสดา เสด็จมาแล้ว
 ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระคาสดา ด้วยอันตั้งไว้เฉพาะแห่งองค์ ห้า ทรงรับแล้ว
 ซึ่งบาตร กราบทูลแล้ว ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระองค์ ท. ขอจงเสด็จเข้าไป
 ดังนี้ ๆ อ.พระคาสดา ไม่ได้เสด็จเข้าไปแล้ว ๆ อ.พระราชกุมารนั้น ทูลวิงวอนแล้ว
 แม้ครั้งที่สอง แม้ครั้งที่สาม ๆ * อ.พระคาสดา ไม่เสด็จเข้าไปแล้วเทียว ทรงเลดูแล้ว
 ซึ่งพระเถระชื่อว่าอานนท์ ๆ อ.พระเถระ รู้แล้ว ซึ่งความเป็นคืออันไม่ทรงเหยียบ
 ซึ่งผ้า ท. ด้วยสัญญา อันอันพระคาสดา ทรงเลดูแล้วนั้นเทียว ยังบุคคลให้ม้วนแล้ว
 ซึ่งผ้า ท. ด้วยคำว่า ดูก่อนราชกุมาร อ.พระองค์ ขอจงม้วน ซึ่งผ้า ท. อ.พระผู้มี
 พระภาคเจ้า จักไม่ทรงเหยียบ ซึ่งแผ่นผ้าน้อย อ.พระตถาคตเจ้า ย่อมทรงเลดู
 ซึ่งประชุมแห่งชน อันมีในภายหลัง ดังนี้ ๆ

อ.พระราชกุมารนั้น ทรงม้วนแล้ว ซึ่งผ้า ท. ทูลยังพระคาสดา ให้เสด็จ
 เข้าไปแล้ว ในภายใน ทรงยังพระคาสดาให้ทรงอิมหนาแล้ว ด้วยข้าวต้มและ
 ของอันบุคคลพึงเคี้ยว ประทับนั่งแล้ว ณ ที่สุดส่วนข้างหนึ่ง ถวายบังคมแล้ว
 กราบทูลแล้ว ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน เป็นอุปัฏฐาก ของพระองค์ ท.
 เป็น เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งพระองค์ ว่าเป็นสรณะสิ้นสามครั้ง ย่อมเป็น อนึ่ง ได้ยินว่า
 อ.หม่อมฉัน ผู้ไปแล้วในท้อง เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งพระองค์ ว่าเป็นสรณะ ลีฬวาระหนึ่ง
 ย่อมเป็น อ.หม่อมฉัน เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งพระองค์ ว่าเป็นสรณะ แม้ครั้งที่สอง

* สัญลักษณ์ * ถึง *, (**ถึง**) เครื่องหมายบอกให้รู้ว่าข้อความจากนี้เคยออกสอบ
 สนามหลวง ในแต่ละปี.

ในกาลแห่งหม่อมฉันเป็นเด็กหนุ่ม ย่อมเป็น อ.หม่อมฉัน เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งพระองค์
 ว่าเป็นสรณะ แม้ครั้งที่สาม ในกาลแห่งหม่อมฉันถึงแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งบุคคล
 ผู้รู้แจ้ง ย่อมเป็น อ.พระองค์ ท. ไม่ทรงเหยียบแล้ว ซึ่งแผ่นผ้าน้อย ของหม่อมฉัน
 นั้น เพราะเหตุไร ดังนี้ ๑ อ.พระคาสดา ตรัสถามแล้ว ว่า ดูก่อนกุมาร ก็ อ.พระองค์
 ดำริแล้ว อย่างไร ลาดแล้ว ซึ่งแผ่นผ้าน้อย ดังนี้ ๑ อ.พระราชกุมาร กราบทูลแล้ว
 ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน คิดแล้ว ซึ่งเหตุนี้ ว่า ถ้าว่า อ.เรา จักได้
 ซึ่งบุตรหรือ หรือว่าซึ่งธิดาไซ้ อ.พระคาสดา จักทรงเหยียบ ซึ่งแผ่นผ้าน้อย
 ของเรา ดังนี้ ลาดแล้ว ซึ่งแผ่นผ้าน้อย ดังนี้ ๑ อ.พระคาสดา ตรัสแล้ว ว่า ดูก่อน
 กุมาร อ.เรา ไม่เหยียบแล้ว เพราะเหตุนี้ ดังนี้ ๑ อ.พระราชกุมาร ทูลถามแล้ว ว่า
 ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.หม่อมฉัน จักไม่ได้ ซึ่งบุตรหรือ หรือว่าซึ่งธิดา
 นั้นเทียวหรือ ดังนี้ ๑ อ.พระคาสดา ตรัสแล้ว ว่า ดูก่อนกุมาร ขอถวายพระพร
 อ.อย่างนั้น ดังนี้ ๑ อ.พระราชกุมาร ทูลถามแล้ว ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
 อ.หม่อมฉัน จักไม่ได้ ซึ่งบุตรหรือ หรือว่าซึ่งธิดา เพราะเหตุไร ดังนี้ ๑ อ.พระคาสดา
 ตรัสแล้ว ว่า อ.พระองค์ จักไม่ได้ ซึ่งบุตรหรือ หรือว่าซึ่งธิดา เพราะความที่แห่ง
 พระองค์ เป็นผู้ถึงทั่วแล้ว ซึ่งความประมาท กับ ด้วยชายา ในอัทธภาพอันมีในก่อน
 ดังนี้ ๑ อ.พระราชกุมาร ทูลถามแล้ว ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน
 จักไม่ได้ ซึ่งบุตรหรือ หรือว่าซึ่งธิดา เพราะความที่แห่งหม่อมฉัน เป็นผู้ถึงทั่วแล้ว
 ซึ่งความประมาท กับ ด้วยชายา ในกาลไร ดังนี้ ๑ ครั้งนั้น อ.พระคาสดา ทรงนำ
 มาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว ทรงแสดงแล้ว แก่พระราชกุมารนั้นว่า *^๑

(พระพุทธเจ้าตรัสอดีตนิทาน)

*ได้ยินว่า ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว อ.มนุษย์ ท. มีรอยมิใช่หนึ่ง แล่นไปแล้ว
 ลู่สมุท ด้วยเรือใหญ่ ๑ อ.เรือ อับปางแล้ว ในท่ามกลางแห่งสมุท ๑ อ.เมื่อย

^๑ ออกสอบสนามหลวง ปี ๒๕๓๒ ข้อ ๑.

และพัท. สอง จับแล้ว ซึ่งแผ่นกระดาษ แผ่นหนึ่ง เข้าไปแล้ว ลู่วางแห่ง
เกาะเล็ก ๆ อ.มนุญชย์ ท. ทั้งปวง ที่เหลือ ตายแล้ว ในท่ามกลางแห่งสมุทรนั้น
นั้นเดียว ๆ ก็ อ.ฝูงแห่งนกใหญ่ ย่อมอยู่ บนเกาะเล็กนั้นแล ๆ อ.เมียและพัท. สอง
เหล่านั้น ไม่เห็นแล้ว ซึ่งวัตถุอันอันตนพึงเคี้ยวกิน อื่น เป็นผู้อันความทิว
แผดเผาแล้ว เป็น เผาแล้ว ซึ่งไข่แห่งนก ท. ในถ้ำเพลิง เคี้ยวกินแล้ว ครั้นเมื่อ
ไข่แห่งนก ท. เหล่านั้น ไม่เพียงพออยู่ จับแล้ว ซึ่งลูกนก ท. บังแล้ว เคี้ยวกินแล้ว
ครั้นเมื่อลูกนก ท. เหล่านั้น ไม่เพียงพออยู่ จับแล้ว ซึ่งนก ท. เคี้ยวกินแล้ว
อ.เมียและพัท. สอง เหล่านั้น เคี้ยวกินแล้ว อย่างนี้ แม่ในปฐมวัย แม่ในมัชฌิมวัย
แม่ในปัจฉิมวัยนั้นเดียว ไม่ถึงแล้ว ซึ่งความไม่ประมาท ในวัย แม่หนึ่ง ๆ อนึ่ง
อ.- แห่งเมียและพัท. สอง เหล่านั้นหนา จนแม่คนหนึ่ง ไม่ถึงแล้ว ซึ่งความ
ไม่ประมาท ดังนี้ ๆ

(ผู้รักตนต้องไม่ประมาท)

อ.พระศาสดา ครั้นทรงแสดงแล้ว ซึ่งกรรมอันมีในกาลก่อนนี้ ของโพธิราช-
กุมารนั้น ตรัสแล้ว ว่า ดูก่อนกุมาร ก็ ถ้าว่า อ.พระองค์ กับ ด้วยชายา จักได้
ถึงแล้ว ซึ่งความไม่ประมาท ในวัย แม่หนึ่ง ในกาลนั้นไซ้ อ.โอรสหรือ หรือว่า
อ.ธิดา พึ่งเกิดขึ้น ในวัย แม่หนึ่ง ก็ ถ้าว่า อ.- แห่งพระองค์ ท. หนา บุคคล
แม่คนหนึ่ง เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว จักได้เป็นแล้วไซ้ อ.โอรสหรือ หรือว่า อ.ธิดา
อาศัยแล้ว ซึ่งบุคคล ผู้ไม่ประมาทแล้วนั้น จักได้เกิดขึ้นแล้ว ดูก่อนกุมาร จจริงอยู่
อ.ตน อันบุคคล ผู้สำคัญอยู่ ซึ่งตน ว่าเป็นที่รัก ผู้ไม่ประมาทแล้ว ในวัย ท. แม่สาม
พึงรักษา อ.ตน อันบุคคล ผู้ไม่อาจอยู่ เพื่ออันรักษา อย่างนั้น พึงรักษา แม่ในวัย
หนึ่งนั้นเดียว ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระศาสดา นี้ ว่า

หากว่า อ.บุคคล พึงรู้ ซึ่งตน ว่าเป็นที่รักไซ้

อ.บุคคลนั้น พึงรักษา ซึ่งตนนั้น กระทำ ให้เป็นตนอันรักษาดีแล้ว

อ.บัณฑิต พึงประคอง ซึ่งตน

ตลอด - แห่งยาม ท. ๓ หนา ยามใดยามหนึ่ง ดังนี้ *^๑

(แก้orro)

อ.พระศาสดา ย่อมทรงแสดง กระทำ ซึ่ง - แห่งวัย ท. สามหนา วัยใด วัยหนึ่ง ให้ชื่อว่ายาม ในบทว่า ยาม ดังนี้ นี้ ในพระคถาณั้น เพราะความที่แห่ง พระองค์ ทรงเป็นใหญ่ในธรรมด้วยนั้นเทียว เพราะความที่แห่งพระองค์ทรงเป็น ผู้ฉลาดในเทศนาด้วย ฯ เพราะเหตุนี้ อ.เนื้อความ ในพระคถาณี้ อันบัณฑิต พึงทราบ อย่างนี้ว่า ถ้าว่า อ.บุคคล พึงรู้ ซึ่งตน ว่าเป็นที่รักไซ้ อ.บุคคล พึงรักษา ซึ่งตนนั้น กระทำ ให้เป็นตนอันตนรักชาติแล้ว คือว่า อ.ตนนั้น เป็นตนอันตนรักชาติแล้ว ย่อมเป็น โดยประการใด อ.บุคคล พึงรักษา ซึ่งตนนั้น โดยประการนั้น ฯ ในบุคคลผู้รักษาซึ่งตน ท. เหล่านี้ ถ้าว่า อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน เป็นคฤหัสถ์ มีอยู่ คิดแล้ว ว่า อ.เรา จักรักษา ซึ่งตน ดังนี้ เข้าไปแล้ว สู้ห้อง อันอันบุคคล ระวังดีแล้ว บนพื้นแห่งปราสาท ในเบื้องบน เป็นผู้มีการรักษาอันถึงพร้อมแล้ว เป็น อยู่อยู่ก็ดี ; เป็นบรรพชิต เป็น อยู่อยู่ ในถ้ำ อันอันบุคคล ระวังดีแล้ว อันมีประตุและหน้าต่าง อันบุคคลปิดแล้วก็ดี ชื่อว่าย่อมไม่รักษา ซึ่งตนนั้นเทียว ฯ ส่วนว่า อ.บุคคลผู้รักษา ซึ่งตน เป็นคฤหัสถ์ มีอยู่ กระทำอยู่ ซึ่งบุญ ท. มีทานและศีลเป็นต้น ตามกำลัง ก็หรือว่า เป็นบรรพชิต มีอยู่ ถึงทั่วอยู่ ซึ่งความขวนขวาย ในวัตรและวัตรตอบ ปริยัติและมนสิการ ท. ชื่อว่าย่อมรักษา ซึ่งตน ฯ อ.บุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อไม่อาจ เพื่ออันกระทำ อย่างนี้ ในวัย ท. สาม ย่อมประคองนั้นเทียว ซึ่งตน ในวัย แม้วัยใด วัยหนึ่ง ฯ

ก็ ถ้าว่า อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน ผู้เป็นคฤหัสถ์เป็นแล้ว ย่อมไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งกุศล เพราะความที่แห่งตน เป็นผู้ขวนขวายแล้ว ในการเล่น

^๑ ออกลอบสนามหลวง ปี ๒๕๒๑ ข้อ ๑.

ในปฐมวัยไซ้ อันบุคคลผู้รักษาซึ่งตน เป็นผู้ไม่ประมาท เป็น พึงกระทำ ซึ่งกุศล ในมัชฌิมวัย ถ้าว่า อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน เลี้ยงดูอยู่ ซึ่งบุตรและภรรยา ย่อมไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งกุศล ในมัชฌิมวัยไซ้ อ.กุศล อันบุคคลผู้รักษา ซึ่งตนนั้น พึงกระทำ ในปัจฉิมวัยนั้นเทียว ฯ แม้อันเมื่อความเป็นอย่างนั้น มีอยู่ อ.ตน เป็นต้นอันผู้รักษาซึ่งตนนั้น ประคองแล้วเทียว ย่อมเป็น ฯ แต่ว่า เมื่อบุคคล ผู้รักษาซึ่งตนนั้น ไม่กระทำอยู่ อย่างนี้ อ.ตน ชื่อว่าเป็นตนอันเป็นที่รัก ย่อมเป็น ทาหมิได้ อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตนนั้น ย่อมกระทำ ซึ่งตนนั้น ให้เป็นตนมีอบายเป็นที่ ไปในเมืองหน้านั้นเทียว ฯ ก็ ถ้าว่า อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน เป็นบรรพชิต มีอยู่ กระทำอยู่ ซึ่งการสาธยาย ทรงจำอยู่ บอกอยู่ กระทำอยู่ ซึ่งวัตรและวัตรตอบ ชื่อว่าย่อมถึงทั่ว ซึ่งความประมาท ในปฐมวัยไซ้ อ.สมณะธรรม อันบรรพชิต ผู้รักษาซึ่งตนนั้น เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว เป็น พึงกระทำ ในมัชฌิมวัย ฯ ก็ ถ้าว่า อ.บรรพชิตผู้รักษาซึ่งตน ถามอยู่ ซึ่งการวินิจฉัยในอรรถกถาด้วย ซึ่งเหตุด้วย แห่งปริยัติ อันตนเรียนเอาแล้ว ในปฐมวัย ชื่อว่าย่อมถึงทั่ว ซึ่งความประมาท ในมัชฌิมวัยไซ้ อ.สมณะธรรม อันบรรพชิตผู้รักษาซึ่งตนนั้น เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว เป็น พึงกระทำ ในปัจฉิมวัย ฯ แม้อันเมื่อความเป็นอย่างนั้น มีอยู่ อ.ตน เป็นต้น อันบรรพชิตผู้รักษาซึ่งตนนั้น ประคองแล้วเทียว ย่อมเป็น ฯ แต่ว่า เมื่อบรรพชิต ผู้รักษาซึ่งตนนั้น ไม่กระทำอยู่ อย่างนี้ อ.ตน ชื่อว่าเป็นตนอันเป็นที่รัก ย่อมเป็น ทาหมิได้ อ.บรรพชิตผู้รักษาซึ่งตนนั้น ยังตนนั้น ย่อมให้เดือดร้อน ด้วยการตาม เดือดร้อนในภายหลังนั้นเทียว ดังนี้ ฯ

ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.พระราชกุมารพระนามว่าโพธิ ทรงตั้งอยู่ เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตตติผล ฯ อ.พระธรรมเทศนา เป็นไปกับด้วยวาจา มีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้อันบริษัท ผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล ฯ

อ.เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ จบแล้ว ฯ

๒. อ.เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าอุปนันทะ ผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะ อันข้าพเจ้า จะกล่าว ฯ (๑๒๘)

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระเถระชื่อว่า
อุปนันทะ ผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศานี้ มีคำว่า
อตตานเมว ปจมี ดังนี้ เป็นต้น ฯ

(พระเถระแสดงธรรมมุ่งหวังลาภสักการะ)

ได้ยินว่า อ.พระเถระนั้น เป็นผู้ฉลาด เพื่ออันกล่าว ซึ่งธรรมกถา ย่อมเป็น ฯ
อ.ภิกษุ ท. มาก ครั้นฟังแล้ว ซึ่งธรรมกถา อันประกอบพร้อมเฉพาะแล้วด้วยคุณ
มีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนา้อยเป็นต้น ของพระเถระนั้น บุษาลแล้ว
ซึ่งพระเถระนั้น ด้วยจิรวร ท. สมทานแล้ว ซึ่งธุดงค์ ท. ฯ อ.พระเถระนั้นเน้นเที่ยว
รับแล้ว ซึ่งบริวารอันอันภิกษุ ท. เหล่านั้น สละวิเศษแล้ว ท. ฯ อ.พระเถระนั้น
ครั้นเมื่อภายในแห่งกาลฝน ครั้งหนึ่ง ใกล้เคียงมาแล้ว ได้ไปแล้ว สู่ชนบท ฯ ครั้งนั้น
อ.ภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. ในวิหาร แห่งหนึ่ง กล่าวแล้ว ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
อ.ท่าน ท. ขอจงเข้าอยู่จำ ซึ่งกาลฝน ในที่นี้ ดังนี้ กะพระเถระนั้น เพราะความรัก
ในพระธรรมกระตือกรือ ฯ อ.พระเถระ ถามแล้ว ว่า อ.ผ้า อันบุคคลพึงถวาย แก่ภิกษุ
ผู้อยู่ตลอดกาลฝน มีประมาณเท่าไร อันภิกษุ ท. ย่อมได้ ในวิหารนี้ ดังนี้ ครั้นเมื่อ
คำว่า อ.ผ้าสาฎก ผืนหนึ่ง ๆ อันภิกษุ ท. ย่อมได้ ในวิหารนี้ ดังนี้ อันภิกษุหนุ่ม
และสามเณร ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว วางไว้แล้ว ซึ่งรองเท้า ท. ในวิหารนั้น
ได้ไปแล้ว สู่วิหาร อื่น ไปแล้ว สู่วิหารที่สอง ถามแล้วว่า อ.อะไร อันภิกษุ ท.
ย่อมได้ ในวิหารนี้ ดังนี้ ครั้นเมื่อคำว่า อ.ผ้าสาฎก ท. สอง อันภิกษุ ท. ย่อมได้
ในวิหารนี้ ดังนี้ อันภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. กล่าวแล้ว วางไว้แล้ว ซึ่งไม้เท้าของ
คนแก่ ไปแล้ว สู่วิหารที่สาม ถามแล้ว ว่า อ.อะไร อันภิกษุ ท. ย่อมได้ ในวิหารนี้
ดังนี้ ครั้นเมื่อคำว่า อ.ผ้าสาฎก ท. สาม อันภิกษุ ท. ย่อมได้ ในวิหารนี้ ดังนี้

อภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. กล่าวแล้ว วางไว้แล้ว ซึ่งลักจั่นแห่งน้ำ ไปแล้ว สุวิหาร
 ที่สี่ ถามแล้ว ว่า อ.อะไร อภิกษุ ท. ย่อมได้ ในวิหารนี้ ดังนี้ ครั้นเมื่อคำว่า
 อ.ผ้าสาฎก ท. สี่ อภิกษุ ท. ย่อมได้ ในวิหารนี้ ดังนี้ อภิกษุหนุ่มและสามเณร ท.
 กล่าวแล้ว กล่าวแล้ว ว่า อ.ดีละ อ.เรา จักอยู่ ในวิหารนี้ ดังนี้ เข้าไปอยู่จำแล้ว
 ซึ่งกาลฝน ในวิหารนั้น กล่าวแล้ว ซึ่งธรรมกถา แก่คฤหัสถ์ ท. ด้วยนั้นเทียว
 แก่ภิกษุ ท. ด้วย ฯ อ.ชน ท. เหล่านั้น บุกาแล้ว ซึ่งพระเถระนั้น ด้วยผ้า ท. อันมาก
 ด้วยนั้นเทียว ด้วยจีวร ท. อันมากด้วย ฯ อ.พระเถระนั้น ผู้มีกาลฝนอันอยู่แล้ว
 ส่งไปแล้ว ซึ่งชาวสาร ในวิหาร ท. แม้นอกนี้ มีอันให้รู้ว่า อ.ผ้า อันบุคคลพึงให้
 แก่ภิกษุผู้อยู่ตลอดกาลฝน อันเรา พึงได้ เพราะความที่แห่งบริวาร เป็นบริวาร
 อันเรา วางไว้แล้ว อ.ภิกษุ ท. จงส่งไป ซึ่งผ้านั้น แก่เรา ดังนี้เป็นเหตุ ยังบุคคล
 ให้นำมาแล้ว ซึ่งผ้าทั้งปวง ยังยานน้อย ให้เต็มแล้ว ได้ออกไปแล้ว ฯ

ครั้งนั้น อ.ภิกษุหนุ่ม ท. สอง ในวิหาร แห่งหนึ่ง ได้แล้ว ซึ่งผ้าสาฎก ท.
 สองด้วย ซึ่งผ้ากัมพล ผืนหนึ่งด้วย กล่าวแล้ว ว่า อ.ผ้าสาฎก ท. จงมี แก่ท่าน
 อ.ผ้ากัมพล จงมี แก่เรา ดังนี้ ไม่อาจอยู่ เพื่ออันแบ่ง ย่อมนั่งกล่าวต่าง (วิวาทกัน)
 ณ ที่ไกลแห่งหนทาง ฯ อ.ภิกษุหนุ่ม ท. เหล่านั้น เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระนั้น ผู้มาอยู่
 กล่าวแล้ว ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ท่าน ท. แบ่งแล้ว จงให้ แก่ข้าพเจ้า ท.
 ดังนี้ ฯ อ.พระเถระ กล่าวแล้ว ว่า อ.ท่าน ท. นั้นเทียว จงแบ่งกันเถิด ดังนี้ ฯ
 อ.ภิกษุหนุ่ม ท. เหล่านั้น กล่าวแล้วว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ข้าพเจ้า ท. ย่อมไม่อาจ
 เพื่ออันแบ่ง อ.ท่าน ท. แบ่งแล้ว จงให้ แก่ข้าพเจ้า ท. ดังนี้ ฯ อ.พระเถระ
 ถามแล้ว ว่า อ.ท่าน ท. จักตั้งอยู่ในถ้อยคำ ของเราหรือ ดังนี้ ฯ อ.ภิกษุหนุ่ม ท.
 เหล่านั้น กล่าวแล้ว ว่า ขอรับ อ.ข้าพเจ้า ท. จักตั้งอยู่ในถ้อยคำ ของท่าน ท.
 ดังนี้ ฯ อ.พระเถระ กล่าวแล้ว ว่า ถ้าอย่างนั้น อ.ดีละ ดังนี้ ให้แล้ว ซึ่งผ้าสาฎก ท.
 สอง แก่ภิกษุหนุ่ม ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว ว่า อ.ผ้ากัมพลนี้ เป็นผ้าห่ม ของเรา ท.

๒. อ.เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าอุปนันทะ ผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะ (๑๒๘) ๑๑

ผู้กล่าวอยู่ ซึ่งธรรมกถา จงเป็น ดังนี้ ถือเอาแล้ว ซึ่งผ้ากัมพลอันมีค่ามาก
หลีกไปแล้ว ฯ อ.ภิกษุหนุ่ม ท. เป็นผู้มีความเดือตร้อน เป็น ไปแล้ว สู่อำนาจ
ของพระศาสดา กราบพูลแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น ฯ อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า
ดูก่อนภิกษุ ท. อ.อุปนันทะนั้น ถือเอาแล้ว ซึ่งวัตรอุ้งน้เป็นของมีอยู่ ของเธอ ท.
ย่อมกระทำ ซึ่งเธอ ท. ให้เป็นผู้มีความเดือตร้อน ในกาลนั้นนั้นเทียว ทามิได้
อ.อุปนันทะนั้น ได้กระทำแล้วนั้นเทียว ซึ่งเธอ ท. ให้เป็นผู้มีความเดือตร้อน
แม้ในกาลก่อน ดังนี้ ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้วว่า

(พระพุทธเจ้าตรัสอดีตนิทาน)

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว อ.นาก ท. สอง คือ
อ.นาก ตัวที่มีปกติเที่ยวไปในที่เป็นไปตามซึ่งฝั่งด้วย อ.นาก ตัวที่มีปกติเที่ยวไป
ในน้ำอันลึกด้วย ได้แล้ว ซึ่งปลาตะเพียน ตัวใหญ่ ถึงทั่วแล้ว ซึ่งความวิวาทกัน ว่า
อ.หวั (ปลา) จงมี แก่เรา อ.หาง (ปลา) จงมี แก่ท่าน ดังนี้ ไม่อาจอยู่ เพื่ออันแบ่ง
เห็นแล้ว ซึ่งสุนัขจิ้งจอก ตัวหนึ่ง กล่าวแล้ว ว่า ข้าแต่ลุง อ.ท่าน แบ่งแล้ว
ซึ่งปลาตะเพียนนี้ จงให้ แก่เรา ท. ดังนี้ ฯ อ.สุนัขจิ้งจอก กล่าวแล้ว ว่า อ.เรา
เป็นผู้ อันพระราชชาติไว้แล้ว ในที่เป็นที่วิจิตรจ้าย ย่อมเป็น อ.เรา นิ่งแล้ว ในที่นั้น
สิ้นกาลนาน เป็นผู้มาแล้ว เพื่อต้องการแก่อันพักแห่งแข็ง ย่อมเป็น ในกาลนี้
อ.โอกาส ของเรา ย่อมไม่มี ดังนี้ ฯ อ.นาก ท. กล่าวแล้ว ว่า ข้าแต่ลุง อ.ท่าน ท.
ขอจงอย่ากระทำ อย่างนี้ อ.ท่าน ท. แบ่งแล้วนั้นเทียว จงให้ แก่เรา ท. ดังนี้ ฯ
อ.สุนัขจิ้งจอก ถามแล้ว ว่า อ.ท่าน ท. จักตั้งอยู่ในถ้อยคำ ของเราหรือ ดังนี้ ฯ
อ.นาก ท. กล่าวแล้วว่า ข้าแต่ลุง อ.เรา ท. จักตั้งอยู่ในถ้อยคำ ของท่าน ท.
ดังนี้ ฯ อ.สุนัขจิ้งจอกนั้น กล่าวแล้ว ว่า ถ้าอย่างนั้น อ.ดิละ ดังนี้ ตัดแล้ว ซึ่งหัว
ได้กระทำแล้ว ในที่ส่วนข้างหนึ่ง ตัดแล้ว ซึ่งหาง ได้กระทำแล้ว ในที่ส่วน
ข้างหนึ่ง ก็แล อ.สุนัขจิ้งจอกนั้น ครั้นกระทำแล้ว กล่าวแล้ว ว่า แน่พ้อ ท.

อัน - แห่งท่าน ท. หนา ผู้ใด เทียวไปแล้ว ในที่เป็นไปตามซึ่งฝั่ง อ.ผู้หนึ่ง จงถือเอา
ซึ่งทาง อันผู้ใด เทียวไปแล้ว ในน้ำอันลึก อ.หัว จงมี แก่ผู้หนึ่ง ส่วนว่า อ.ขึ้น
อันมีในท่ามกลางนี้ จักมี แก่เรา ผู้ตั้งอยู่แล้ว ในตำแหน่งของผู้ตัดสิน ดังนี้
ยังหาก ท. สอง เหล่านั้น ให้รู้พร้อมอยู่ กล่าวแล้ว ซึ่งคดีนี้ว่า

อ.หาง จงมี แก่นาก ตัวที่มีปกติเทียวไปในที่เป็นไปตามซึ่งฝั่ง

อ.หัว จงมี แก่นาก ตัวที่มีปกติเทียวไปในน้ำอันลึก

ส่วนว่า อ.ขึ้น อันมีในท่ามกลางนี้ จักมี

แก่เรา ผู้ตั้งอยู่ในธรรม (ผู้ตัดสิน) ดังนี้

ถือเอาแล้ว ซึ่งขึ้น อันมีในท่ามกลาง หลีกไปแล้ว ฯ อ.นาก ท. สอง แม่เหล่านั้น
เป็นสัตว์มีความเดื่อตร้อน เป็น ได้ยินแลดูแล้ว ซึ่งสุนัขจึงจอกนั้น ดังนี้ ฯ

(วางตนให้ตั้งงามก่อนสอนผู้อื่น)

อ.พระศาสดา ครั้นทรงแสดงแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว นี้ ตรัสแล้ว
ว่า อ.อุปนันทะนั้น ได้กระทำแล้ว ซึ่งเธอ ท. ให้เป็นผู้มีความเดื่อตร้อน แม้นกาล
อันเป็นไปล่วงแล้ว อย่างนั้นนั่นเทียว ดังนี้ ทรงยังภิกษุ ท. เหล่านั้น ให้รู้พร้อมแล้ว
เมื่อทรงติเตียน ซึ่งพระอุปนันทะ ตรัสแล้ว ว่า ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ตน อันบุคคล
ชื่อว่าผู้เมื่อกกล่าวสอน ซึ่งบุคคลอื่น พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะ ในคุณอันสมควร ก่อนนั้นเทียว
ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระศาสดานี้ว่า

อ.บุคคล ยังตนนั้นเทียว พึงให้ตั้งอยู่ ในคุณอันสมควร ก่อน

อ.บุคคล พึงตามสอน ซึ่งบุคคลอื่น ในภายหลัง

อ.บัณฑิต ไม่พึงมัวหมอง ดังนี้ ฯ

(แก้อรรถ)

อ.อรรถว่า อ.บุคคล ยังตน พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะ ในคุณ อันสมควร ดังนี้
ในบท ท. เหล่านั้นหนา แห่งบาทแห่งพระศาสดาว่า ปฏิรูป นิเวสเย ดังนี้ ฯ

๒. อ.เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าอุปนันทะ ผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะ (๑๒๘) ๑๓

อ.อรรถรูปนี้ว่า อ.บุคคลใด เป็นผู้ใคร่เพื่ออันตามสอน ซึ่งบุคคลอื่น ด้วยคุณมีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนา้อยเป็นต้น ท. หรือ หรือว่า ด้วยปฏิบัติทา ท. มีปฏิบัติทาของอริวงค์เป็นต้น ย่อมเป็น อ.บุคคลนั้น ยังตนนั้นเดียว พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะ ในคุณ นั้น ก่อน อ.บุคคลนั้น ครั้นยังตนให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว อย่างนี้ พึงตามสอน ซึ่งบุคคลอื่น ด้วยคุณ ท. เหล่านั้น ในภายหลัง ฯ ด้วยว่า อ.บุคคล ยังตน ไม่ให้ตั้งลงแล้ว ในคุณนั้น ตามสอนอยู่ ซึ่งบุคคลอื่น อย่างเดียว นั้นเดียว ได้แล้ว ซึ่งการนินทา จากบุคคลอื่น ชื่อว่าย่อมมัวหมอง ฯ อ.บุคคล ยังตน ให้ตั้งลงแล้ว ในคุณนั้น ตามสอนอยู่ ย่อมได้ ซึ่งการสรรเสริญ จากบุคคลอื่น เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าย่อมไม่มัวหมอง ฯ อ.บัณฑิต กระทำอยู่ อย่างนี้ ชื่อว่าไม่พึงมัวหมอง ดังนี้ เป็นคำอธิบาย อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้ว ย่อมเป็น ฯ

ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ภิกษุ ท. สอง เหล่านั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล ฯ อ.พระธรรมเทศนา เป็นไปกับด้วยวาจา มีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่มหาชน ดังนี้แล ฯ

อ.เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าอุปนันทะผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะ จบแล้ว ฯ

๓. อ.เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าติสสะผู้ประกอบแล้วในความเพียร อันข้าพเจ้า จะกล่าว ฯ (๑๒๙)

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระเถระ
ชื่อว่าติสสะผู้ประกอบแล้วในความเพียร ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ มีคำ
อตุตทานุเจ ดังนี้ เป็นต้น ฯ

(รบเร้าผู้อื่นแต่ตนไม่ยอมปฏิบัติ)

ได้ยินว่า อ.พระเถระนั้น เรียบเอาแล้ว ซึ่งพระกัมมัญฐาน ในสำนัก
ของพระศาสดา พาไปแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. มีร้อยทำเป็นประมาณ เข้าไปอยู่จำแล้ว
ซึ่งกาลฝน ในป่า กล่าวสอนแล้ว ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.กัมมัญฐาน อันท่าน ท.
เรียบเอาแล้ว ในสำนัก ของพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนม์อยู่ อ.ท่าน ท. เป็นผู้
ไม่ปรมาทแล้ว เป็น จงกระทำ ซึ่งสมณธรรมเถิด ดังนี้ ไปแล้ว นอนแล้ว
ย่อมหลับ เอง ฯ อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น จงกรมแล้ว ในปฐมยาม ย่อมเข้าไป สู่วิหาร
ในมัชฌิมยาม ฯ อ.พระเถระนั้น ไปแล้ว สู่สำนัก ของภิกษุ ท. เหล่านั้น ในกาล
แห่งตนประพฤติหลับแล้วตื่นแล้ว กล่าวแล้วว่า อ.ท่าน ท. เป็นผู้มาแล้ว
ด้วยความหวังว่า อ.เรา ท. นอนแล้ว จักประพฤติหลับ ดังนี้ ย่อมเป็นหรือ
อ.ท่าน ท. ออกไปแล้ว พลัน จงกระทำ ซึ่งสมณธรรม ดังนี้ ไปแล้ว ย่อมหลับ เอง
อย่างนั้นนั่นเทียว ฯ อ.ภิกษุ ท. นอกนี้ จงกรมแล้ว ในภายนอก ในมัชฌิมยาม
ย่อมเข้าไป สู่วิหาร ในปัจฉิมยาม ฯ อ.พระเถระนั้น ตื่นแล้ว แม้อีก ไปแล้ว สู่สำนัก
ของภิกษุ ท. เหล่านั้น พาออกแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น จากวิหาร ไปแล้ว เอง อีก
ย่อมหลับนั้นนั่นเทียว ฯ ครั้นเมื่อพระเถระชื่อว่าติสสะนั้น กระทำอยู่ อย่างนี้ ตลอดกาล
เป็นนิจ อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ไม่ได้ आजแล้ว เพื่ออันกระทำไว้ใจ ซึ่งการสาชยาย
หรือ หรือว่าซึ่งกัมมัญฐาน ฯ อ.จิต ได้ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นโดยประการอื่น ฯ
อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ปรีชากันแล้ว ว่า อ.อาจารย์ ของเรา ท. เป็นผู้มีความเพียร

๓. อ.เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าติสสะผู้ประกอบแล้วในความเพียร (๑๒๙) ๑๕

อันปรารภแล้ว เกินเปรียบ ย่อมเป็น อ.เรา ท. จักกำหนดจับ ซึ่งอาจารย์นั้น ดังนี้ กำหนดจับอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งกิริยา ของพระเถระชื่อว่าติสสะนั้น กล่าวแล้ว ว่า ดูก่อน ท่านผู้มีอายุ ท. อ.เรา ท. เป็นผู้เสียหายนแล้ว ย่อมเป็น อ.อาจารย์ ของเรา ท. ย่อมร้อง ร้องเปล่า ดังนี้ ฯ แม้อ.- แห่งภิกษุ ท. เหล่านั้น ผู้ลำบากอยู่ เกินเปรียบหนา ภิกษุรูปหนึ่ง ไม่ได้ आजแล้ว เพื่ออันยังคุณวิเศษ ให้บังเกิดขึ้น ฯ

(พระศาสดาตรัสเรื่องไถ่ขันไม่เป็นเวลา ; ฝึกตนให้เป็นแบบอย่าง)

อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ผู้มีพรหมจรรย์อันอยู่จำแล้ว ไปแล้ว สู่นัก ของพระศาสดา ผู้มีปฏิสันถาร อันพระศาสดา ทรงกระทำแล้ว ผู้อันพระศาสดาตรัสถามแล้ว ว่า ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เธอ ท. เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว เป็น กระทำแล้ว ซึ่งสมณธรรมหรือ ดังนี้ กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความนั้น ฯ อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า ดูก่อน ภิกษุ ท. อ.ภิกษุชื่อว่าติสสะนั้น ย่อมกระทำ ซึ่งอันตราย แก่เธอ ท. ในกาลนี้ นั้นเที่ยว หามิได้ อ.ภิกษุชื่อว่าติสสะนั้น ได้กระทำแล้ว ซึ่งอันตราย แก่เธอ ท. นั้นเที่ยว แมื่อกาลก่อน ดังนี้ ผู้อันภิกษุ ท. เหล่านั้น ทูลวิงวอนแล้ว ทรงยัง อการรวกุกกุชชาดก นี้ ว่า

อ.ไถ่ขัน ตัวเจริญแล้ว ในสำนัก

ของไถ่ผู้ไม่ใช่มารดาและบิดา ตัวอยู่อยู่ในตระกูล

ของไถ่ผู้ไม่ใช่อาจารย์ ย่อมไม่รู้เฉพาะ

ซึ่งกาลหรือ หรือว่าซึ่งสมัยไม่ใช่กาล ดังนี้

ให้พิสดารแล้ว ตรัสแล้ว ว่า ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ตน อันบุคคล ชื่อว่า ผู้เมื่อกกล่าวสอน ซึ่งบุคคลอื่น ฟังกระทำ ให้เป็นตนอันตนฝึกดีแล้ว เพราะว่า อ.บุคคล เมื่อกกล่าวสอน อย่างนี้ เป็นผู้มิตนฝึกดีแล้ว เป็น ชื่อว่าย่อมฝึกได้ ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ว่า

หากว่า อ.บุคคล ย่อมพำสอน ซึ่งบุคคลอื่น โดยประการใด
 อ.บุคคล ฟังกระทำ ซึ่งตน โดยประการนั้นไซ้
 อ.บุคคล เป็นผู้มิตนฝึกดีแล้วหนอ เป็น ฟังฝึก เพราะ
 ได้ยินว่า อ.ตน เป็นต้นอันบุคคลฝึกได้โดยยาก ย่อมเป็น ดังนี้ ฯ
 (แก้อรธ)

อ.เนื้อความ แห่งคำอันเป็นพระคาถานั้นว่า อ.ภิกษุ กล่าวแล้ว ว่า อันท่าน ท.
 ฟังจกรม ในยาม ท. มีปฐมยามเป็นต้น ดังนี้ ย่อมกล่าวสอน ซึ่งบุคคลอื่น
 โดยประการใด (คือว่า) อ.ภิกษุ ย่อมตามสอน ซึ่งบุคคลอื่น โดยประการใด หากว่า
 อ.ภิกษุ อธิษฐานอยู่ ซึ่งวัตร ท. มีการจกรมเป็นต้น เอง โดยประการนั้นไซ้
 อ.ภิกษุ ฟังกระทำ ซึ่งตน โดยประการนั้น ฯ ครั้นเมื่อความเป็นอย่างนั้น มีอยู่
 อ.ภิกษุนั้น เป็นผู้มิตน ฝึกดีแล้วหนอ เป็น ฟังฝึก ฯ

อ.อรธว่า อ.ภิกษุ ย่อมตามสอน ซึ่งบุคคลอื่น ด้วยคุณ ใด เป็นผู้มิตน
 อันฝึกดีแล้ว ด้วยคุณนั้น เป็น ฟังฝึก ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า **สุหนโต วัต
 ทเมถ** ดังนี้ ฯ

อ.อรธว่า เพราะ ว่า ชื่อ อ.ตนนี้ เป็นต้นอันบุคคลฝึกได้โดยยาก ย่อมเป็น ฯ
 เพราะเหตุนั้น อ.ตนนั้น เป็นต้นอันบุคคล ฝึกดีแล้ว ย่อมเป็น โดยประการใด
 อ.ตนนั้น อันบุคคล ควรฝึก โดยประการนั้น ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถาว่า
อตฺตา หิ กิร ทฺทโม ดังนี้ ดังนี้ อันบัณฑิต ฟังทราบ ฯ

ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น แม้มีรอยทำเป็นประมาณ
 บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัตผล ดังนี้แล ฯ

อ.เรื่องแห่งพระเถระชื่อว่าติสสะผู้ประกอบแล้วในความเพียร จบแล้ว ฯ

๔. อ.เรื่องแห่งมารดาของพระเถระชื่อว่ากุมารกัสสปะ อันข้าพเจ้า จะกล่าว ฯ (๑๓๐)

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งมารดาของพระเถระชื่อว่ากุมารกัสสปะ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศานี้ มีคำว่ **อตุตา หิ อตุตโน นาโถ** ดังนี้ เป็นต้น ฯ

(ธิดาเศรษฐีมีครรภ์ก่อนบวช)

ได้ยินว่า อ.มารดาของพระเถระชื่อว่ากุมารกัสสปะนั้น เป็นธิดาของเศรษฐีในเมืองชื่อว่าราชคฤห์ เป็น ขอแล้ว ซึ่งการบวช จำเดิม แต่กาลแห่งตน ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้แจ้ง แม่ขออยู่ บ่อย ๆ ไม่ได้แล้ว ซึ่งการบวช จากสำนักของมารดาและบิดา ท. ผู้ถึงแล้วซึ่งวัย ไปแล้ว สู่ตระกูลแห่งสามี เป็นผู้มีสามีเพียงดังเทวดา เป็น อยู่ครอบครองแล้ว ซึ่งเรือน ฯ ครั้งนั้น อ.สัตรีผู้เกิดแล้วในครรภ์ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในห้อง ของธิดาของเศรษฐีนั้น ต่อกาลไม่นานนั้นเทียว ฯ ก็ อ.ธิดาของเศรษฐีนั้น ไม่รู้แล้ว ซึ่งความที่แห่งสัตรีผู้เกิดแล้วในครรภ์นั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้วเทียว ยังสามี ให้อินดียิ่งแล้ว ขอแล้ว ซึ่งการบวช ฯ ครั้งนั้น อ.สามีนั้น นำไปแล้ว ซึ่งธิดาของเศรษฐีนั้น สู่ที่เป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งภิกษุณี ด้วยสักการะอันใหญ่ ไม่รู้อยู่ ยังธิดาของเศรษฐี ให้บวชแล้ว ในสำนัก ของภิกษุณี ท. ผู้นับเนื่องแล้วในฝ่ายแห่งพระเวททัต ฯ โดยสมัยอื่นอีก อ.ภิกษุณีสาวนั้น ผู้อันภิกษุณี ท. เหล่านั้น รู้แล้ว ซึ่งความที่แห่งภิกษุณีสาวนั้น เป็นผู้มีครรภ์ ถ้ามแล้วว่า อ.เหตุนี้ อะไร ดังนี้ กล่าวแล้วว่า ข้าแต่แม่เจ้า อ.ดิฉัน ย่อมไม่รู้ว่ อ.เหตุนี้ อะไร ดังนี้ แต่ว่า อ.ศีล ของดิฉัน เป็นคุณชาติไม่มีโรคนี้เทียว ย่อมเป็น ดังนี้ ฯ อ.ภิกษุณี ท. นำไปแล้ว ซึ่งภิกษุณีสาวนั้น สู่สำนัก ของพระเวททัต ถ้ามแล้ว ว่า อ.ภิกษุณีสาวนี้ บวชแล้ว ด้วยศรัทธา อ.ดิฉัน ท. ย่อมไม่รู้ ซึ่งกาล แห่งสัตรีผู้เกิดแล้วในครรภ์ ของภิกษุณีสาวนี้ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว อ.ดิฉัน ท. จะกระทำ อย่างไร